

ԲԱՌԱՔՆՆԱԿԱՆ

ԽԵՑԳԵՏԻ ԵՒ ՔԱՂՑԿԵՂ

Բժշկական գրականութեան մէջ յաճախակի գործածուած բառ մը կայ, որ նորերու քով մեր նախնեաց կողմէ ճիշդ կերպով ընդունուած նշանակութիւնը կորսնցուցած է ալլ եւս: Այդ բառը «Բաղցկեղն» է, որ չին ասոն» մեր երանաշնորհ բժիշկներէն եւ Հայ մատենագիրներէն կը գործածուէր ֆրանսերէն Gangrèneի տեղ, մինչդեռ չիմայ կը գործածուի ֆրանսերէն Cancer հիւանդութիւնը նշանակելու համար:

Ինչպէս ծանօթ է, Cancer երեք նշանակութիւն ունի. մին՝ զոգիական չորրորդ կենդանակերպն է, որուն հայերէն կ'ըսուի «խեցգետին» կամ «խեցգետին», արաբերէն Սաբասան (ոխալ հնչուումով սեբեքան), եւ յունարէն Կարկինոս, երկրորդը՝ ինչափառի (թրք. Ջաղանօղ = Crabe) ցեղը պարունակող ողորկապատեան կենդանիներ. իսկ երրորդը՝ մարգուտ մարմնոյն որոշ մասերուն (արգանդ, ամորձիք, ստինք, լեզու, ստամոքս, աղիք, փայծաղ, երիկամունք, թոք, են.) վրայ տեսնուած ուռեց (tumeur) մը, որ եթէ ժամանակին չգարմանուի, մահացու կը դառնայ: Այս հիւանդութիւնը կը տեսնուի նաեւ կենդանիներու եւ նոյն իսկ բոյսերու վրայ:

Արդ, ինչպէս եւրոպական ուրիշ լեզուներու մէջ՝ յունարէնի մէջ ալ Կարկինոս կը նշանակէ նաեւ վերայիշեալ Cancer հիւանդութիւնը: Այսպէս են նաեւ արաբերէն Սաբասան եւ հայերէն «խեցգետին» բառերն,

որոնց վկայ ունինք մեր չին բժշկաբանները:

Առնենք հնագոյններէն մին՝ Մխիթար Հերացին (ԺԲ. դարէն), որ իր «Ջերմանց միխիթարութիւն» գործին մէջ (երես 113) կ'ըսէ. «Ապա թէ ի բաժին մի ի մարմնոյն բորբոսի, որ է ի յանդամ մին, նա ալոյնէ զայն ցաւն՝ որ անուանի սարաթան, հոռոմն կարկինոս առնէ, որ է խեցգետին»:

Ամիրտովաթ Ամասիացի (ԺԵ. դարէն) իր «Անգիտաց անպէտ»ին մէջ՝ տեղ մը միայն (եր. 556) Cancer նշանակութեամբ կը գործածէ «Խէչափար», այսպէս. — Աղբրաց արունն (Sang-dragon) օգտէ «այն խոցին՝ որ խէչափար տան. գիտցն չորացնէ եւ միւր բուսցնէ»:

Իսկ, յունարէն Կարկինոս եւ հայերէն ինչգետի բառերուն տեղ Ամիրտովաթ կը գործածէ՝ տասնընիւր անգամ՝ արաբերէն Սաբասան բառը:

Ասոր Սեբաստացի (ԺԶ. — ԺԷ. դարէն) եւս Ամիրտովաթի նման «Սարատան» կը գործածէ Cancerի համար. օրինակ՝ «Սարատան երկու ցեղ է, մէկ՝ խոց, եւ մէկ՝ պինդ»:

«Դարձեալ» «Սարատան երկու ցեղ է, ի կուրճէն ընծայի. խոց եւ ուռեց», (իմ սեպհասկան ձեւագիր, երեսներ 306ք եւ 308ա):

«Հարանց վարք»ին մէջ (տպ.՝ Վենետիկ. 1854), որուն հնութիւնը կը հասնի մինչեւ Ե. դար, կայ «խոց խեցգետին» (այսինքն՝ խոց-խեցգետին) բառ մըն ալ (հտ.

Բ., եր. 446), որ ճիշտ Cancerին կը համադաստատանէ. — «Կին ոմն հիւանդութիւնն ունէր ի ստինս իւր խղիւնցեալի», որ մեղի ծանօթ Cancer du seinն է:

Ուրեմն, մենք Cancer նշանակելու համար հայերէն երկու հին բառ ունինք. «խեցզեալի» կամ «խեցզեալն», եւ «խղիւնցեալի», որոնցմէ առջինն աւելի կարճ եւ յարմար է, գործածութեան դիւրուութեան համար:

Անգամ մը Cancerի դիմաց նշանակուել ի՞նչ եւրոպական բառերը ճշգրէլէ եաք, գտնք Gangrèneի, որուն հնադրոյն յիշատակութիւնը կը գտնենք Աստուածաշունչ Գրոց մէջ. Ղեւտական՝ ԻԱ., 20, և Բ.բ.թուղթ Պօղոսի առ Տիմոթէոս՝ Բ., 17, «Քաղցկեղ» ձեւով եւ Gangrène նշանակութեամբ: Իսկ մեր հին բժշկարաններու մէջ Քաղցկեղի տեղ ունինք՝ հայերէն իւրիւր, կերցաւ, կերուած ու արաբերէն Աքիլայ բառերը:

Մըքնայ հայրապետ՝ Ս. Յակոբայ եօթներորդ ձառէն բացարձակ կերպով կը տեսնուի, որ մեր նախնեաց քով «խլիւրդ» կը նշանակէր Gangrène, ո՛չ թէ Cancer: Ահա իր վկայութիւնը. «Որ ամաչէ յայտնել զվէրս իւր, ծնանի ի նա խլիւրդի, եւ ամենայն մարմինն գառնայ յապականութիւն»: Հայկազեան Բառգիրքն արդարացի կերպով սրբաբարձ է տալարին «խլիւրդնի» բառն ի «խլիւրդնի», որ՝ ըստ մո՛ւս հօրէն նի յազնականացուցիչ մասնիկով եղած է՝ խլիւրդ-նի, ախլիւրդնի՝ խլիւրդ-նեռ:

«կերցաւ» ու «կերուած»՝ միջնադար-

եան հայերէնով թարգմանութիւններն են արաբերէն Կֆիլէ բառին, որ կը նշանակէ «ուտիչ, կերպ, ուտող». սակէ՛ արաբերէն ափիլ — Gangrène:

«կերցաւ» գործածած է Ասար (եր. 75բ) իբրեւ վերնագիր Աքիլայ ցաւին, զոր աշայէս կը բացատրէ. «Յորժամ՝ աքիլայ լինի ի մարդն, թէ՛ ի բերանն, թէ՛ ի յերանն, թէ՛ ի յարանքն եւ ի յալ յանձն, ... իր ճարն այն է որ սուր դեղերով օծես, որպէս՝ կապուա քարն, ...: Եւ իր մեծ ստածունն այն է, որ թէ չէ պատե՛հ կտրելու, խարես զտեղին, որ ալ զօգուածի զէն չանէ»: Ինչպէս կը տեսնուի, տարակոյս չկայ, թէ հոս Gangrèneի հետ գործ ունինք: Ասար ուրիշ տեղ (եր. 308ա) կ'ըսէ նաեւ. «Աքիլայ, որ է կերցաւ, որ խոց լինի եւ կերպի»: Նոյնպէս (եր. 511ա) կ'ըսէ. «կերցաւ, որ յերանն լինի, կամ ալ տեղ խոց մի ելնէ, որ է վէրք»: Անգամ մըն ալ «խլիւրդ» գործածած է Ասար (եր. 271բ):

Ամիրստովաթի համար Gangrèneը՝ «կերուած» է՝ զոր կը յիշատակէ 26 անգամ:

Այս վկայութիւններէն կը հետեւի, թէ Cancerի համար պէտք ենք գործածել՝ «խեցզեալի», իսկ Gangrèneի համար՝ «Քաղցկեղ»:

Աւելորդ է հոս Ulcère բառին նշանակութեան մասին խօսիլ, քանի որ ծանօթ է, թէ հայերէն «կեղ» բառով թարգմանելու է գայն: Իսկ Noma է՝ «Բերնի Քաղցկեղ»:

Փարիզ

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ